ساسانیان او یفتلیان:

اردشېر د خپل ورور پاچا شاهپور له مرګ نه وروسته پاچا شو. پلار يې پاپک او نيکه يې ساسان نومېده، چې د پارس په پلازمېنه استخر (Stakher) کې د اناهيتا (Anahita) خدای ګوتې په معبد کې مذهبي مشر و. د اردشېر پاچايي په ساساني ياده شوه، لکه د پارتا پاچايانو چې د خپلې پاچايي مؤسس ارساس لقب غوره کړی وو. اردشېر لا جنرال و چې د پارت پاچا ارتبانوس لښکرې يې په درېيم ځل جنګ کې په سوسيانه کې ماتې کړې او په ۲۲۶ مخزېږدي کې يې د پاچايي اعلام وکړ، خو دی زر له دغسې يوه پياوړي ائتلاف سره مخ شو چې له ارمني، پارتي، کوشاني او هم له رومي لښکرو نه جوړ و، خو دغه ائتلاف له دوه کاله جنګ کولو نه وروسته له مېنځه لاړ. په داسې حال کې چې د ارمنستان خسرو نومي پاچا چې په اصل کې د ارساس له کورنۍ څخه و، مقاومت ته لس کاله نور هم دوام ورکړ. په پای کې دی هم مات شو. له هغه وروسته اردشېر د دغسې امپراتورۍ خاوند شو، چې له فرات نه تر مرو، هرات او سيستان پورې غزېدلې وه. اردشېر له څلوېښت کاله پاچايي کولو نه وروسته له هغه مړ شو، چې له پارس نه يې د پارتا د

SABAWOON.COM

لاس په لنډولو ، د باختر په لاندې کولو او د نورو دښمنانو په ځپلو سره د ساساني امپراتورۍ په نامه د هخامنشي امپراتوري ژوندۍ کړه. ځای ناستی زوی يې پاچا شاهپور چې د روميانو او کوشانيانو ترمېنځ ګير و ، په پرله پسې ډول په ارمني مسئله کې ښکېل او تل د کوچي قومونو تر فشار لاندې واقع و. چې غوښتل يې د ققفاز له کوتلونو څخه واوړي او دده امپراتوري دغومره پياوړې نه وه ، چې له ټولو سره مقابله وکړي. ددغې مقابلې پرځای يې په کوشاني امپراتورۍ ودانګل ، چې د ورېښمو او نورو څيزونو د ترانزيتي سوداګرۍ له امله ښه شتمنه وه. د نقش رستم د معبد په دېوال باندې د شاهپور له قول نه ليکل شوي ، چې بريالی پوځ يې پېښور چې د کوشانيانو د ژمي پلازمېنه وه ، ونيوله ، د اباسين ناوه يې ترلاسه کړه او د شمال خوا ته په وړاندې تګ کې له هندوکش نه واوښت او باختر يې لاندې کړ. هلته دا هم ويل شوي ، چې شاهپور له آمو نه هم تېر شو او سمرقند او تاشکند يې هم ونيول.بيا د لويديځ په لور تر سوريې پورې لاړ او انتياک يې هم ونيو ، چې د سوريې مرکز و. خو په ۲۷۲ زېږدي کې د هغه له مړينې نه وروسته په امپراتورۍ کې يې نا ارامي پيدا شوه. دوه زامن يې يو په بل پسې د لنډ وخت لپاره واکمن شول ، په همدغه مهال کې روميان په لويديځ او کوشانيان په ختيځ کې د ساسانيانو په تاوان دمخه ولاړل ، خو دوهم شاهپور

SABAWOON.COM

چې په واک شو، د دواړو د تېرې مخه ونیوله، خو له ختیځ روم سره مقابله ښه اوږده وه او په مړینې سره یې د امپراتورۍ فیوډالي ارستوکراتان له زردشتي روحانیانو سره یو موټی شول او د دغه امتیاز یې ترلاسه کړ، چې دوی به له هغه وروسته د واکمنې کورنۍ غړی د پاچایي لپاره غوره کوي. پر هغه برسېره د پښځمې پېړۍ په لومړۍ ځلورمې کې د یفتلي دولت په نامه یو قوي دولت د یوچیانو یا کوشانیانو ځای ونیو او هغه ساسانیانو ته یو لوی ګواښ شو.

یفتلیان سوچه پوونده قومو، خو د هویت په اړه یې اختلاف دی. ځینې یې "سپین هونان" ګڼي، خو مک ګورن د دغه نظر د اعتبار وړ بولي چې وایي یفتلیان په خاص ډول د ترفان له تخاري ویونکیو خلکو څخه یاني اریایي نژاد دي. دغه نظر د دغه واقعیت انعکاس دی، چې د یوچیانو او د ترفان د خلکو ژبه هندو اروپایي وه. په هر حال په ۴۰۲ زېږدي کې چې مغولي اوارانو (Avars) د خاګان یا خاقان په سروالۍ یوه امپراتوري جوړه کړه، یفتلیانو کاشغر ته مخه وکړه او د کارا شهر یا کاراښار (Kara Shar)، کوچا یا کوڅه (Kucha)، کاشغر او خوتن (Khutan) ښاري دولتونه یې لاندې کړل او څه وخت وروسته یې له کاشغر نه سغدیانه لاندې کړه، خو نه په کاشغر او نه په سغدیانه کې مېشته شول او د باختر په

لوري يې مخه وکړه او د يوچيانو وروستي پاچا کيدارا (Kidara) يې پرار ته اړ کړ او هغه اول په کابل او بيا په شمالي هند کې د کيداري سلطنت جوړ کړ، خو د هغه په پرار سره زياتره يوچيان په باختر کې پاتې شول. يفتليانو په باختر کې واکمني پيل کړه او د بادهاغس (Badhaghis) يا د باد سيمه يې مرکز وګرزوه. دا وخت شايد د زېږدي ۴۲۵ کال و. دوی وروسته له هندوکش نه هم واوښتل، کابل او کندهار يې لاندې کړل او يوه لويه امپراتوري يې جوړه کړه.

يفتلي دولت د غومره پياوړی شو، چې يو ځل يې د ساساني امپراتوري پاچا پيروز په جنګ کې مات او د ښته اړ کړ، چې ورته باج ومني، خو هغه له هغو سره په بل جنګ کې مات او ووژل شو. د ساساني بل پاچا خسرو (۵۳۱-۵۷۹) د ترکانو په مرسته چې د مغولو او اريايي خلکو مخلوط وو، يفتليان مات کړل او د امو سين يې د خپلې امپراتورۍ پوله وګرزوله. پاچا خسرو په لويديځ کې د بېزانس له امپراتورۍ نه هم ډېرې سيمې ترلاسه کړې، خو په پای کې د بېزانس يا ختيځ روم امپراتور هېراکليس د غه سيمې د وړې اسيا او ارمنستان په ګډون ترېنه بېرته ونيولې او بيا يې د خضرانو په مرسته د دجلې ناوه هم لاندې کړه او ستيسفن (Ctesiphan) ښار يې محاصره کړ، خسرو هم ژوند له لاسه ورکړ. په دغو

SABAWOON.COM

جنگونو سره دواړه امپراتوري ګانې ناتوانې شوې، په داسې حال کې چې په ساساني امپراتورۍ کې دننه واړه دولتونه هسک شول، لکه هسې چې په کوشاني امپراتورۍ کې هسک شوي وو. دغې وضع د ساساني وروستي پاچا په واکمنۍ کې د خليفه عمر په وخت کې عربي پوځونو ته موقع ورکړه، چې اول د بين النهرين په قادسيه کې او بيا د همدان په جنوب په نهاوند کې دغه پوځونه مات کړي. درېيم يزدګرد هم لکه د هخامنشيانو وروستی پاچا درېيم داريوش په شان ختيځ ته په شا شو، چې په پای کې په مرو کې د خسرو نومي ژرنده ګړي په لاس ووژل شو[۱۰۳] او د هغه په مرګ سره د ساساني **۴۲۵** کلنه امپراتوري هم ختمه شوه.

له هغه وروسته په سيمه کې د اسلام په نامه دغسې ژوند طرز رواج شو، چې له پخوانيو ژوند طرزونو نه يې ګرد سره توپير لاره.

پوونده او مېشت ولسونو ته يو عمومي نظر:

اوس ددې وخت دی، چې له دغې لنډې تاريخي سروې نه وروسته ددغو پوونده او مېشتو ولسونو د کلتور او دولتي نظام په اړوند عمومي تبصرې وشي او بيا په هغو کې د پښتون او پښتنو څرک ولټول شي.

SABAWOON.COM